

O NAŠEM PRIDJEVSKOM SUFIKSU *-an* < *-en*

Maretić (*Gramatika i stilistika hrv. ili srp. književnog jezika*, 2. izd, 570) kaže da »katkada pasivni particip nema pasivno značenje nego neko neutralno koje niti je pasivno ni aktivno«. Kao primjer za ovo »ni pasivno ni aktivno« značenje pasivnog participa Maretić navodi *kršteno kumstvo*, *kršteni kum*, *vjenčani kum*.

On ispravno konstatira za svaki od navedenih slučajeva da se ne radi o pasivnom značenju, tj. da *kršteni kum* nije *kršten* na tom krstu, nego da je on *kum* na tom krstu, da *vjenčana košulja* nije vjenčana, nego da je košulja koja se nosi na vjenčanju. Slično bismo mogli nanizati *vjenčano kumstvo*, *vjenčane haljine*, za *krizmanog kuma*, za *firmano kumstvo*, za *šišano kumstvo*.

Ovdje ćemo pokušati pokazati da se u slučaju ovih pridjeva ne radi o participima nego o običnim pridjevskim sufiksima na *-en* tipa *svadben* prema *svadba* koji su prešli u *-an* najprije u osnovnom od ovih pridjeva *vjenčan*, a zatim analogijom i na druge jer su svi vezani značenjem uz obredne događaje.

Evo podataka o ovim pridjevima:

1. *vjenčani*

Vjenčanje (= coronatio) je pretkršćanski svadbeni običaj kod svih Slavena koji su običaj Slaveni nastavili prakticirati i nakon doticaja s kršćanskim Grcima i Latinima (usp. L. Niederle, *Manuel de l'antiquité slave* II, 15). Potvrda o tome da se mladenke kite vijencem prilikom svadbe ima i u našim etnografskim materijalima. Najstarija je u Marulića (v. *AR* s. v. *vijenac*, rukopis). Mažuranić, *Prinosi* 1559 navodi da se mlada u Vinodolu kod svadbe i danas kiti vijencem. U pravoslavaca (Srbi, Crnogorci, Bugari) i danas, kao i kod pravoslavnih Grka, mladence u crkvi obredno okite vijencem. To je običaj koji je istočna crkva preuzela od pogana. Slaveni su ga pod

utjecajem Grka preuzeli i u crkveni obred (usp. O. Schrader, *Reallexicon* 362). Odatle i značenje *vjenčati se* »sklopiti brak« = *oženiti se* (ovo o muškarcu prvotno, pa o oboma te i ženi dijalektalno, usp. slično u francuskom *se marier* prema *mari*: veli se npr. *il est marié*).

Pridjev koji se odnosi na *vijenac* i *vjenčanje* kod svadbe glasi u našem jeziku *vjenčani kum* i *vjenčeni kum* (v. AR 5,782 i s. v. *vjenčani*, rukopis).

1. *vjenčeni kum*, upravo *vinčeni kum* ima Zadrani Baraković (1682), *venčeno cvitje* ima Senjanin Vitezović (16. st.), *vinčeno kumstvo* ima Kadčić (Trogir, 1729), te *vjenčeni kum* i *vjenčena družica* ima Dubrovčanin Stulli (18. st.).

2. *zaručenje* ... *jest obećanje da se hoće među sobom ... u vinčanoj ljubavi do smrti zajedno živiti* piše 1707. Đakovčanin Grličić, *kumstvo vinčano* ima Kadčić (Trogir, 1729), *blagoslov vinčani* ima Badrić (Drniš, 1745), *viru vinčanu spominje* Bosanac Lastrić (1755), izvedenicu *vinčanica* (žena, taksa, košulja) donosi Dubrovčanin Rosa (1765) (v. AR s. v., rukopis).

Odatle možemo zaključiti da je prvotni pridjev od *vijenac* »vijenac na vjenčanju, vjenčanje« glasio *vjenčeni* prema sličnim pridjevima *svadbeni* od *svadba*, *ženidbeni* od *ženidba*, *molitveni* od *molitva*. Ovaj je pridjev značio »što se odnosi na vijenac = vjenčanje« kao što *svadbeni* znači »što se odnosi na svadbu«. Najstarije su potvrde od *vjenčani* iz Slavonije i Bosne, dok se oblik *vjenčeni* duže drži u obalnoj Hrvatskoj. *Vjenčeni* je prešlo u *vjenčani* tako da je *e* prešlo u *a* iza palatala kao što *e* prelazi u *a* u **kožēnъ* > **koženъ* > **kožen* > *kožan*, **ražēnъ* > **raženъ* > *ražan* (od *koža* i *raž*, usp. još danas u Krašiću *raženi kruf*), **zemljēnъ* > **zemljēnъ* > *zemljan*. Slično u *srce* > *srčani* (i *srčanica*), *žica* > *žičani*, *sunce* > *sunčeni* > *sunčani*, odatle i *Sunčanica* i bolest *sunčanica* (*sunčeni* je zabilježen u naših pisaca i leksikografa od 15. st., kod čakavaca, kajkavaca i štokavaca, v. AR s. v.), danas *novac* > *novčani* te samo dijalektalno *čekati* > *čakati*. Ovako je nastalo od *-ēnъ* već u praslavenskom, usp. stslav. **voskēnъ* > *voštan*, tako i danas u nas *voštani*, *voštano platno*, stslav. **roženъ* > stbug. *rožanъ* i u nas *rožan* (ali u nas dijalektalno i *roženica*). Od *-ēnъ* je nastajalo već u prajužnoslavenskom *-en* (usp. u ekavskom, jekavskom i kajkavskom *drven*, *gvozden*, *mjeden*, prema *drvo*, *gvozd*, *mjed*, v. Maretić, *Gramatika*² 45, Leskien, *Grammatik* 311—312, Vondrák, *Vergleichende slavische Grammatik* 1,529—1530). Da u *vjenčani* već u prajužnoslavenskom nije bilo *vjenčani* nego da je jedno vrijeme bilo samo *vjenčeni*, dokazuju gore navedeni primjeri za *vjenčeni*. Prema *-an* koje je nastajalo od *-en* iza palatala kao u *vjenčani*, *kožan*, *rožan*, *zemljan*, *puščan*, *sunčan* nastaje i analoški *-an* u *čohan* prema *čoha*, *mesan* prema *meso*, *rebrani* od *rebno* (v. Maretića ib. 314).

Značenje je ovih pridjeva:

1. pridjevi materije: *voštan, daščan, zemljan*, isto kao kod pridjeva na *-en* *bakren, staklen, suknen, svilen*.

2. pridjevi opće pripadnosti: *lučan, lužan, trnjan, ključan* (*ključana rupa*), *puščan, sunčani, svečani, šipčani, srčani*, opet paralelno s istim značenjem sufiksa *-en* u *bеспoslen, bezazlen, maslen, papren, voden, bedren, bradven, britven, brašnen, iglen, svadbен, ženidben*.

Značenje *vjenčana haljina* je prema tome u vezi s tipom *puščani metak* »metak koji se odnosi na pušku, koji pripada pušci«, *svečani dan* »dan koji se odnosi na svetac, koji pripada svetcu«.

Da se radi u *vjenčani* kao u *vjenčana košulja* o sekundarnom prijelazu $e > a$ a ne ni o kakvom participu s promijenjenim značenjem dokaz je *vjenčanica = vinčanica* f »dio krovnog vijenca« (Vuk, Dalmacija, Lika, Slavonija, Bosna, v. AR s. v., rukopis) gdje se sigurno ne radi o vezi s infinitivom *vjenčati* nego o *vijencu* koji se nalazi na krovu. I tu je stariji oblik trebao glasiti **vjenčenica* prema **greda vjenčena*.

Za postanje nekih od ovih pridjeva na *-an* od *-en* mogla bi se postaviti i još jedna hipoteza, doduše manje vjerojatna. Naime dok je kod svih njih jasna veza sa *-en*, za one pridjeve gdje se radi o završetku na *-k* ili *-c* moglo bi se misliti da se radi o pridjevima tvorenim sufiksom *-ънъ*: dakle, *sunčani* < *sunačni* < *slъnъčъni*, (i zaista imamo potvrda za *sunačni*), *šipčani* < *šipъčъni* > *šipačni*, *srčani* < *srъdъčъni*. Tako bismo i za *vinčanicu* (vidi gore) mogli postaviti tezu o postanju sa sufiksom *-ънъ*: *věnъcъ* > *věnъčъni* + *-ica* kao u *múčnica, nožnica, zobnica, vratnica*) > **venačnica* > *vinčanica*. U svakom slučaju moramo pretpostaviti neobičnu metatezu *-ačni* > *-čani*. Ova je hipoteza manje vjerojatna i, ako bi se mogla dokazati, morali bismo uzeti da je izvedena u vezi s pridjevima gdje je *-an* od *-en* bio normalna kao u *daščan, zemljan, ključan, puščan*.

U svakom slučaju, mislim da se može tvrditi da pridjev *vjenčan* u *vjenčana košulja* nije participskog porijekla nego adjektivskoga. Tu je *-an* nastalo od *-en* koje imamo na pr. u *svadbен, ženidben*. Etimiziranje sa sufiksom *-an* u glagolskom participu je sekundarno i nastalo je tek kada se izvršio prijelaz $e > a$.

2. *krizmani* i *firmani*

Krizma i firma je drugi obredni čin kojeg se naziv reflektira u spomenutim pridjevima na *-an*. Potvrde su opet dvojake.

1. *krizmeni* (*kum*) ima Budinić (ovaj sakrament *krizmeni* 1582, v. Šetka, *Hrvatska kršćanska terminologija* 1, 140), Divković (Bosna, 1611), Bačić (Bosna, 1732), Grlčić (Đakovo, 1707), Banovac (Dalmacija, 1747), Filipović (Dalmacija, 1750), Levaković (Gornja Hrvatska, 17. st.), Bogišić (v. AR 5,773—774, 782).

2. *krizmani kum* veli I. Držić (Dubrovnik, 1637), tako i danas u Dubrovniku (tako zabilježio Budmani, v. AR 5, s. v.). Broz-Iveković nema pridjeva *krizmani*.

Pridjev na *-en* nastao je kao i *vjenčeni* prema sličnim obrednim događajima odnosno njihovim pridjevima *svadbeni*, *molitveni*, *ženidbeni*. Pridjev na *-an* nastao je analogijom prema *vjenčani*: prema *vjenčani kum* kazalo se i *krizmani kum*. Dakle se ni ovdje ne radi o prvotnom participu nego o pridjevu na *-en* koji je sekundarno analogijom prešao u *krizmani*, a naknadno se i sekundarno zbog participa *krizman* odnosno i imenice *krizmanje* etimizira kao formalni particip, premda to nije nikada bio, pa ni danas po značenju.

3. *šišani*

Šišano kumstvo je poznati poganski i kršćanski običaj striženja (šišanja) dječakovih vlasi kod prijelaza iz majčine u očevu kompetenciju (v. Niederle, o. c., 11). Običaj je i praslavenski i sveslavenski. Kod južnih Slavena prakticirali su ga i katolici (na pr. Hrvati — nalazi se u glagoljaškim liturgijskim knjigama), a danas ga još prakticiraju i muslimani u Bosni (v. Broz-Iveković 2,530). Obred se zove *postrig* i *strig* te je prema tome nastao i sintagmatski pridjev *nastrižni* od *kum na strigu* u formuli *nastrižni kum* (tako okolica Karlovca, v. Mažuranić, *Prinosi* 2, 1380). Danas se većinom upotrebljava termin *šišano kumstvo*, *šišani kum*.

Šišano kumstvo spominje Bogišić sa sinonimom *suho kumstvo* u odnosu na *mokro kumstvo* = *kumstvo na krštenju* (v. AR 5,782). I danas tako.

Očito je, jer se radi o sličnim obrednim poslovima, da je *šišano kumstvo* nastalo analoški prema *vjenčano* i *krizmano kumstvo*. Sufiks *-an* ovdje nije participskog porijekla. Zbog formalne veze sa *šišan* part. pass. i *šišanje* dolazi do akustične etimizacije, ne do semantičke.

4. *kršteni* i *striženi*

1. *kršteni kum*, bilježe Mikalja, Stulić, Vuk, od pisaca *krštena voda* Vetranić, Nalješković, Orbini, Levaković, Kašić, *krštena kamenica* »krtionica« Lučić, Kašić (v. AR 5, 655—656), *kršteno kumstvo* spominje Mažuranić, *Prinosi* 1, 556—568.

2. *striženi kum* govori se u Konavlima (tako zabilježio Bogišić, v. AR 5, 782).

Ovo su zaista participi po postanju koji su promijenili značenje pasivnosti, zbog veze s obrednim pojmovima *svadbeni*, *vjenčani*, *firman*, *krizmani* kada su ovi pridjevi (*vjenčani*, *krizmani*, *šišani*) bili etimizirani u svijesti kao akustični participi od glagola na *-ati* (*vjenčati*, *krizmati*, *šišati*) s promijenjenim značenjem adjektivske vrijed-

nosti. Tako je u svijesti nastao odnos: *krizmani kum* se zove onaj koji je *krizmao* dijete: *kršteni kum* se zove onaj koji je *krstio* dijete, analoški prema ovome i *striženi kum* prema *strići*. Za *striženi kum* se teže može postaviti teza da je pridjev na *-en* jer bi takav pridjev zbog palatala trebao dati, kao *vjenčeni* > *vjenčani*, i oblik **strižani* koji nije zabilježen. Ili ako jeste, može se misliti da je *-en* > *-an* zapriječilo etimiziranje s participom.

Dokaz da se ovdje radi o participima, imamo prije svega u pravoj participskoj formi (pridjevska bi forma od *krst* bila **krsteni* prema *svadbeni* i **striženi*) i u tome što su ovi pridjevi-participi zamijenili starije pridjeve *krsni* i *nastrižni*, možda **strižni*: *krsni kum*, *nastrižni kum*. U staroslavenskom imamo samo *krstьno ime* (Miklošič *Lexicon* 122). U slovenskom (v. Pleteršnik 1, 47, 479, 556) te hrvatskom kajkavskom i čakavskom pa i kod Srba (v. potvrde u *AR* s. v.) imamo samo *krsni kum*, *krsna slava* i sl. (kod Srba tamo gdje nije prevladao *kršteni*). Slovenci kažu samo *krstni oče*, *krstna mati*, *krstni boter*, *birmski boter*, *poročni* (ovo u Jurančića). Dakle ne poznaju pridjeva na *-an* tipa naše *vjenčana košulja*. Ne znam odakle Miklošiču *krščena mati*, *krščeni oče* (v. Miklošič, *Die christliche Terminologie* 30). Možda su nastali prema hrvatskokajkavskom kamo su došli iz krajeva gdje se razvio *kršteni kum* prema *vjenčani kum*.

Primjeri *neteljena krava* i *ogrijano sunce* koje Maretić navodi zajedno s primjerima *kršteno kumstvo*, *vjenčani kum*, nemaju veze s »obrednim«¹ pridjevima koje ovdje obrađujemo i treba ih drugačije tumačiti.

Rezimirajmo:

1. pridjev *vjenčani* nastao je od *vjenčeni* palatalizacijom *e* > *a* iza palatala. Pridjev *vjenčeni* tvoren je prema *svadbeni*.

2. pridjevi *krizmani* i *firmani* nastali su analoški od *krizmeni*, *firmeni* prema *vjenčani*.

3. pridjev *šišani* načinjen je prema pridjevima *vjenčani*, *krizmani* kada su ovi »obredni«² pridjevi etimizirani kao partici od glagola na *-ati*. Slično *kršteni* i *striženi* prema ostalima.

4. svi ovi pridjevi tiču se obrednih poslova, crkvenih i običnih etnografskih, pa je razumljivo njihovo vezivanje u tvorbi.

5. dokaz da se radi o prvotnom sufiksu *-en* koji imamo npr. u *svadben* prema *svadba* leži u tome što su zaista zabilježeni pridjevi *vjenčeni*, *krizmeni*, u istom značenju.

6. centar palatalizacije (*vjenčeni* > *vjenčani*), čini se, bila je Bosna i Slavonija. Oblici sa *-en* najdulje se drže u obalnoj Hrvatskoj. Analoški oblici sa *-an* od *-en* nastaju prije 17. stoljeća (1637. ima Držić *krizmani*). Kako se analoški oblik *kršteni kum* javlja već od 16. st. (v. *AR* 5, 655—656), moramo zaključiti da je etimizacija s participom

barem iz 15. st. Dakle je prijelaz *vjenčeni* > *vjenčani* započeo negdje u 14. ili 15. st., ili prije imamo li u vidu da sličan fenomen potječe iz praslavenskog doba.

7. književnim putem šire se ovi pridjevi na teren čakavštine i kajkavštine (tu je *krsni kum* odnosno *santul*, *sutal*, a vjenčanje je *pir*, *poruka*, *svadba*, *ženidba*). Staro pogansko obredno *vjenčanje mladenaca* tu postaje folklor koji je reduciran u crkvenom obredu pa se tu nije sačuvao ni *vjenčeni* (*kum*, na Dugom otoku se zove *sutal na piru*, saopćuje mi dr B. Finka, drugdje *debeli kum*). Stoga nije moglo doći ni do oblika pridjeva *vjenčani*. Danas se gotovo na čitavom kajkavskom području čuju *vjenčani*, *krizmani*, *firmani kum*. Slično kod čakavaca. Valjda je književnim putem došlo i do oblika *kršćeni kum* ako se gdje govori. U kajkavaca (Krašić) govori se samo *krsni kum*. Mislim da pridjev *krsni* u ovom slučaju nije ničim ugrožen i da je zaista književni utjecaj ako se kaže *kršćeni kum* prema *kršteni kum*.